NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

ISHLAB CHIQARISH TA'LIMI SHARTNOMASINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING AYRIM MASALALARI

Azizbek Ochilboyev
Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi
O'zbekiston Respublikasi, Toshkent shahri
E-mail: azizbekochilboyev0717@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining huquqiy mohiyati, kasbiy ta'lim tizimidagi o'rni hamda uni qo'llashning amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi ta'lim tashkiloti, ish beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim institutlardan biri sifatida baholanadi. Maqolada amaldagi qonunchilikning umumiy tavsifi berilib, ishlab chiqarish ta'limini tashkil etish amaliyotida uchrayotgan ayrim tashkiliy va huquqiy masalalar yoritiladi. Shuningdek, ishlab chiqarish ta'limi shartnomalarini qo'llash samaradorligini oshirish, ularni zamonaviy talablar asosida takomillashtirish hamda ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini yanada mustahkamlash yuzasidan muallifning ayrim takliflari bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *ishlab chiqarish ta'limi, ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi, dual ta'lim, kasbiy ta'lim, mehnat huquqi, ish beruvchi, mehnat bozori, amaliy tayyorgarlik.*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОГОВОРА О ПРОИЗВОДСТВЕННОМ ОБУЧЕНИИ

Аннотация: *В статье анализируются правовая сущность договора о производственном обучении, его место в системе профессионального образования, а также практическое значение его применения. Договор о производственном обучении оценивается как один из важных институтов, регулирующих правовые отношения между образовательной организацией, работодателем и обучающимся. Дана общая характеристика действующего законодательства и освещены отдельные организационные и правовые вопросы, возникающие в практике организации производственного обучения. Кроме того, изложены отдельные предложения автора по повышению эффективности применения договоров о производственном обучении, их совершенствованию в соответствии с современными требованиями, а также по дальнейшему укреплению интеграции образования и производства.*

Ключевые слова: *производственное обучение, договор о производственном обучении, дуальное образование, профессиональное образование, трудовое право, работодатель, рынок труда, практическая подготовка.*

SOME ISSUES OF THE LEGAL REGULATION OF THE PRODUCTION TRAINING CONTRACT

Abstract: *The article analyses the legal essence of the production training contract, its place within the vocational education system and the practical significance of its application. The production training contract is assessed as one of the important institutions regulating the legal relations between an educational institution, an employer and a learner. A general description of the legislation in force is given, and certain organisational and legal issues arising in the practice of organising production training are examined. The article also sets out a number of the author's proposals for raising the effectiveness of production training contracts, improving them in line with modern requirements and further strengthening the integration of education and industry.*

Keywords: *production training, production training contract, dual education, vocational education, labour law, employer, labour market, practical training.*

Kirish

Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) ta'kidlaganidek, "sifatli shogirdlik (apprenticeship) tizimi yoshlarning mehnat bozoriga muvaffaqiyatli kirib borishini ta'minlaydigan eng samarali mexanizmlardan biridir." Mazkur yondashuv ishlab chiqarish ta'limining nafaqat kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, balki barqaror bandlikni ta'minlashdagi ahamiyatini ham ko'rsatadi *(International Labour Organization, Quality Apprenticeships: A Guide for Policy Makers, 2023)*.

Bugungi kunda iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, yangi ishlab chiqarish texnologiyalarining keng joriy etilishi hamda mehnat bozori talablarining o'zgarib borishi kasbiy ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Zamonaviy

korxonalar nafaqat nazariy bilimga ega, balki amaliy faoliyatni mustaqil amalga oshira oladigan, ishlab chiqarish jarayonlariga tez moslashadigan hamda zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash koʻnikmalariga ega mutaxassislarga ehtiyoj sezmoqda. Shu sababli ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish bugungi kunning eng muhim yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Oʻzbekiston Respublikasida ham kasbiy ta'lim tizimini rivojlantirish, uning mazmunini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish va bitiruvchilar bandligini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlari qatoridan oʻrin olgan. Soʻnggi yillarda dual ta'limni rivojlantirish, ish beruvchilarni ta'lim jarayoniga keng jalb etish, oʻquvchilarning amaliy mashgʻulotlarini bevosita korxonalarda tashkil etish boʻyicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlar natijasida ishlab chiqarish ta'limining sifati oshib, ta'lim tashkilotlari hamda ish beruvchilar oʻrtasidagi hamkorlik yangi bosqichga koʻtarilmoqda.

Ishlab chiqarish ta'limi mazkur tizimning ajralmas qismi boʻlib, oʻquvchilarda nazariy bilimlarni amaliy koʻnikmalar bilan mustahkamlash, kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va kelgusida mehnat faoliyatiga tayyorlashga xizmat qiladi. Aynan shu jarayonni huquqiy jihatdan tartibga soluvchi asosiy vositalardan biri ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi hisoblanadi. Ushbu shartnoma orqali ishlab chiqarish ta'limining maqsadi, muddati, mazmuni, taraflarning huquq va majburiyatlari hamda oʻzaro javobgarligi belgilanadi.

Mamlakatimizda ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining huquqiy asoslari Oʻzbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining ishlab chiqarish ta'limi shartnomasiga bagʻishlangan normalarida belgilangan. Xususan, Kodeksning 373-moddasida ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining tushunchasi hamda uni tuzishning umumiy qoidalari mustahkamlangan boʻlib, mazkur norma ishlab chiqarish ta'limi sohasidagi huquqiy munosabatlarning asosini tashkil etadi. Bundan tashqari, "Ta'lim toʻgʻrisida"gi Qonun hamda kasbiy ta'lim sohasiga oid boshqa normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqarish ta'limini tashkil etishning huquqiy asoslarini belgilaydi. Mazkur huquqiy baza ishlab chiqarish ta'limining samarali tashkil etilishi uchun zarur sharoit yaratgan boʻlsa-da, amaliyotda ayrim masalalar uchrab turadi. Xususan, ishlab chiqarish ta'limini tashkil etish jarayonida korxonalar va ta'lim tashkilotlari oʻrtasidagi hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish, shartnomalarni qoʻllash amaliyotini yanada bir xillashtirish hamda monitoring tizimini rivojlantirish masalalari dolzarbligicha qolmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining huquqiy mohiyatini yoritish, uning amaldagi huquqiy tartibga solinishini umumiy tahlil qilish, amaliyotda uchrayotgan ayrim masalalarni koʻrsatish hamda ularni bartaraf etish yuzasidan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining huquqiy mohiyati

Ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi mehnat huquqining oʻziga xos institutlaridan biri boʻlib, u shaxsning muayyan kasb, mutaxassislik yoki lavozim boʻyicha amaliy tayyorgarligini tashkil etishga qaratilgan huquqiy munosabatlarni tartibga soladi. Mazkur shartnomaning asosiy maqsadi ta'lim oluvchiga ishlab chiqarish jarayonida bevosita ishtirok etish orqali kasbiy bilim va amaliy koʻnikmalarni egallash imkoniyatini yaratishdan iborat.

Nemis olimi Feliks Raunerning fikricha, "shogirdlik – bu shunchaki ishlab turib oʻrganish emas, balki haqiqiy kasbiy hamjamiyat faoliyatida ishtirok etish orqali oʻrganishdir" *(Rauner F., Smith E. (eds.). Rediscovering Apprenticeship, Springer, 2010)*.

Mazkur yondashuv ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining asosiy vazifasi faqat amaliyotni tashkil etish emas, balki ta'lim oluvchini haqiqiy kasbiy muhitga integratsiya qilishdan iborat ekanligini koʻrsatadi.

Ushbu shartnoma oʻzining huquqiy tabiatiga koʻra mehnat shartnomasidan farq qiladi. Mehnat shartnomasining asosiy maqsadi xodim tomonidan muayyan mehnat funksiyasini bajarish va buning evaziga ish haqi olishdan iborat boʻlsa, ishlab chiqarish ta'limi shartnomasida ustuvor maqsad kasbiy tayyorgarlikni ta'minlash hisoblanadi. Oʻquvchining ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etishi mehnat natijasini yaratishdan koʻra koʻproq ta'limiy maqsadga xizmat qiladi. Shu jihatdan mazkur shartnoma ta'lim va mehnat munosabatlarining oʻzaro uygʻunlashgan shakli sifatida namoyon boʻladi.

Ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining yana bir muhim xususiyati shundaki, unda taraflarning oʻzaro manfaatdorligi yaqqol namoyon boʻladi. Ta'lim oluvchi zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida kasbiy tajriba orttiradi, ish beruvchi oʻz korxonasining ehtiyojlariga mos boʻlgan boʻlajak mutaxassisni tayyorlash imkoniyatiga ega boʻladi, ta'lim tashkiloti esa oʻquv dasturlarining amaliy qismini sifatli tashkil etadi. Natijada uchala tomon manfaatlari oʻzaro uygʻunlashadi.

Soʻnggi yillarda dual ta'lim shaklining keng joriy etilishi ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining amaliy ahamiyatini yanada oshirdi. Chunki dual ta'limda korxona ta'lim jarayonining toʻlaqonli ishtirokchisiga aylanadi. Korxona mutaxassislari oʻquvchilarga amaliy mashgʻulotlar oʻtadi, ishlab chiqarish ustalari ularning kasbiy tayyorgarligini baholashda ishtirok etadi hamda ayrim hollarda ta'lim dasturlarini takomillashtirish boʻyicha ham oʻz takliflarini bildiradi. Bunday sharoitda ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi nafaqat huquqiy hujjat, balki ta'lim va ishlab chiqarish hamkorligini ta'minlovchi amaliy mexanizm sifatida ham xizmat qiladi.

Mehnat kodeksining 373-moddasiga muvofiq, ishlab chiqarish ta’limi shartnomasi ish beruvchi va o‘quvchi o‘rtasida kasbiy bilim, malaka va ko‘nikmalarni egallash yoki qayta tayyorlash maqsadida tuziladigan kelishuv hisoblanadi. Mazkur norma ishlab chiqarish ta’limi shartnomasining asosiy maqsadi mehnat faoliyatini emas, balki kasbiy tayyorgarlikni ta’minlashdan iborat ekanligini ko‘rsatadi

Ishlab chiqarish ta’limi shartnomasi orqali o‘quvchilarning ishlab chiqarishdagi huquqiy maqomi ham belgilanadi. O‘quvchi korxonada bo‘lgan davrida ichki mehnat tartib-qoidalariga, mehnatni muhofaza qilish hamda texnika xavfsizligi talablariga rioya qilishi zarur. O‘z navbatida, ish beruvchi o‘quvchi uchun xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratishi, unga malakali ustoz biriktirishi hamda ta’lim dasturida nazarda tutilgan amaliy mashg‘ulotlarni to‘liq tashkil etishi lozim. Mazkur talablarning bajarilishi ishlab chiqarish ta’limining sifati va samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Ishlab chiqarish ta’limi shartnomasining amalda huquqiy tartibga solinishi

O‘zbekiston Respublikasida ishlab chiqarish ta’limi shartnomasi bilan bog‘liq munosabatlar, avvalo, O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi bilan tartibga solinadi. Kodeksda ishlab chiqarish ta’limi shartnomasiga alohida bob ajratilgan bo‘lib, unda mazkur shartnomaning tushunchasi, uni tuzish tartibi, taraflarning huquq va majburiyatlari, ishlab chiqarish ta’limini tashkil etishning asosiy qoidalari hamda shartnomani bekor qilish bilan bog‘liq masalalar belgilangan. Bu ishlab chiqarish ta’limi shartnomasining mehnat huquqidagi mustaqil institut sifatida e’tirof etilganligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, ishlab chiqarish ta’limini tashkil etishda “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, kasbiy ta’limni rivojlantirishga oid Prezident Farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari hamda vakolatli davlat organlari tomonidan tasdiqlangan normativ hujjatlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur hujjatlar ishlab chiqarish ta’limini tashkil etishning tashkiliy asoslarini, ta’lim tashkilotlari hamda ish beruvchilarning o‘zaro hamkorlik mexanizmlarini belgilab beradi.

Kasbiy ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ishlab chiqarish ta’limining mazmuni sezilarli darajada o‘zgardi. Ilgari ishlab chiqarish amaliyoti, asosan, o‘quv rejasining majburiy qismi sifatida qaralgan bo‘lsa, bugungi kunda u mehnat bozorining real ehtiyojlari bilan uzviy bog‘langan ta’lim jarayoniga aylanmoqda. Korxonalarning ta’lim jarayonidagi ishtiroki kengaymoqda, ishlab chiqarish ustalari o‘quvchilarni tayyorlashda faol qatnashmoqda, ayrim ta’lim dasturlari esa ish beruvchilar ishtirokida takomillashtirilmoqda.

Ayniqsa, dual ta’lim tizimining rivojlanishi ishlab chiqarish ta’limi shartnomasining amaliy ahamiyatini yanada oshirdi. Dual ta’lim nazariy bilimlarni ta’lim tashkilotida, amaliy tayyorgarlikni esa ishlab chiqarish korxonalarida tashkil etishga asoslanadi. Natijada o‘quvchi o‘qish davridayoq zamonaviy ishlab chiqarish muhiti bilan tanishadi, texnologik jarayonlarda ishtirok etadi hamda kelgusidagi mehnat faoliyati uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni egallaydi. Bu esa bitiruvchilarning ishga moslashish davrini qisqartirish va ularning bandligini ta’minlashga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Shu bilan birga, ishlab chiqarish ta’limi shartnomasining amaliy qo‘llanilishi faqat normativ-huquqiy hujjatlar mavjudligi bilangina emas, balki ularning to‘g‘ri ijro etilishi bilan ham chambarchas bog‘liq. Huquqiy normalarning amaliyotda bir xilda qo‘llanilishi ishlab chiqarish ta’limining sifatini ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Ishlab chiqarish ta’limi shartnomasini qo‘llash amaliyotidagi ayrim masalalar

UNESCO ekspertlari fikricha, kasbiy ta’lim tizimining muvaffaqiyati normativ-huquqiy hujjatlar soni bilan emas, balki ularning amaliy ijrosi va mehnat bozori bilan uzviy bog‘liqligi orqali belgilanadi *(UNESCO. Strategy for Technical and Vocational Education and Training)*.

Mazkur fikr ishlab chiqarish ta’limi shartnomasining amaliy qo‘llanilishi sifatini muntazam monitoring qilish zarurligini tasdiqlaydi.

Mamlakatimizda ishlab chiqarish ta’limi tizimini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar ijobiy natijalar bermoqda. Biroq amaliyot tahlili shuni ko‘rsatadiki, ishlab chiqarish ta’limi shartnomasini qo‘llash jarayonida ayrim masalalar mavjud bo‘lib, ular qonunchilikni tubdan o‘zgartirishni emas, balki mavjud mexanizmlarni yanada takomillashtirishni talab etadi.

Birinchi masala ishlab chiqarish ta’limi shartnomalarini rasmiylashtirish amaliyoti bilan bog‘liq. Amaldagi qonunchilik ishlab chiqarish ta’limi shartnomasining asosiy talablarini belgilab bergan bo‘lsa-da, amaliyotda ayrim korxonalarda shartnoma mazmuniga yondashuv turlicha bo‘lishi kuzatiladi. Ayrim hollarda shartnomalarda ishlab chiqarish ta’limining maqsadi, o‘quvchi egallashi lozim bo‘lgan kompetensiyalar, ustozning vazifalari yoki baholash mezonlari umumiy tarzda bayon qilinadi. Bu esa ishlab chiqarish ta’limi yakunida erishilishi lozim bo‘lgan natijalarni aniq baholashni murakkablashtirishi mumkin.

Ikkinchi masala ishlab chiqarish ta’limi natijalarini baholash bilan bog‘liq. Bugungi kunda o‘quvchilarning amaliy tayyorgarligini baholashning umumiy mezonlari mavjud bo‘lsa-da, ayrim korxonalarda baholash uslublari o‘ziga xos tarzda qo‘llaniladi. Bu esa bir xil kasb bo‘yicha tahsil olayotgan o‘quvchilarning kompetensiyalarini baholashda ayrim farqlarni yuzaga keltirishi mumkin. Aslida esa ishlab chiqarish ta’limining yakuniy natijasi, avvalo, o‘quvchi egallagan kasbiy kompetensiyalar orqali baholanishi maqsadga muvofiq.

Uchinchi masala ishlab chiqarish ta'limi jarayonida ta'lim tashkiloti va korxona o'rtasidagi muntazam hamkorlik bilan bog'liq. Ishlab chiqarish ta'limi faqat o'quvchini korxonaga yuborish bilangina cheklanib qolmasligi kerak. Ta'lim tashkiloti mutaxassislari va korxona vakillari ishlab chiqarish ta'limi davomida o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini birgalikda tahlil qilib borishi, yuzaga kelayotgan muammolarni o'z vaqtida bartaraf etishi maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv ishlab chiqarish ta'limining sifatini oshirish bilan birga, ish beruvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishini ham kuchaytiradi.

To'rtinchi masala ishlab chiqarish ta'limi jarayonini monitoring qilish bilan bog'liq. Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar davlat boshqaruvi va ta'lim tizimining barcha yo'nalishlariga jadal kirib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan ishlab chiqarish ta'limi shartnomalarining bajarilishi, o'quvchilarning davomatini yuritish, amaliy mashg'ulotlar natijalarini baholash hamda korxonalar faoliyatini monitoring qilish jarayonlarini bosqichma-bosqich raqamlashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, shaffoflikni ta'minlash, tahliliy ma'lumotlarni tezkor shakllantirish hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, yuqorida qayd etilgan masalalar ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining huquqiy asoslari yetarli emasligini anglatmaydi. Aksincha, ular mavjud huquqiy mexanizmlarni amaliyot ehtiyojlaridan kelib chiqib yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Kasbiy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan izchil islohotlar aynan ushbu yo'nalishlarda tizimli ishlarni davom ettirish uchun mustahkam zamin yaratmoqda.

Germaniya, Shveysariya va Avstriya tajribasi: qiyosiy-huquqiy tahlil

Stephen Billett kasbiy ta'limni tavsiflar ekan, "samarali kasbiy ta'lim ta'lim muassasalari va ish joylari bir-birini to'ldiruvchi ta'lim muhiti sifatida faoliyat yuritganda yuzaga keladi" deb ta'kidlaydi *(Billett S. Vocational Education: Purposes, Traditions and Prospects, Springer, 2011)*.

Kasbiy ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini samarali tashkil etish bo'yicha Germaniya, Shveysariya hamda Avstriya jahondagi eng ilg'or davlatlar qatoriga kiradi. Ushbu mamlakatlarda dual ta'lim tizimi uzoq yillik tajriba asosida shakllangan bo'lib, ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi mazkur tizimning asosiy huquqiy instrumentlaridan biri hisoblanadi. Barcha uch davlatda o'quvchi, ish beruvchi va kasb-hunar ta'limi muassasasi o'rtasidagi hamkorlik qonunchilik bilan tartibga solinadi, biroq ushbu munosabatlarni tashkil etish mexanizmlarida ayrim farqlar mavjud.

Germaniya tajribasi

Germaniyada dual ta'lim tizimining huquqiy asosi Kasbiy ta'lim to'g'risidagi qonun (Berufsbildungsgesetz – BBiG) bilan belgilanadi. Mazkur qonun korxonalarda tashkil etiladigan kasbiy tayyorgarlik, o'quvchilar bilan tuziladigan ta'lim shartnomalari, ish beruvchilarning majburiyatlari, ustozlarning malaka talablari hamda savdo-sanoat palatalarining vakolatlarini batafsil tartibga soladi. Korxona o'quvchini ishlab chiqarish jarayoniga jalb etish bilan bir qatorda, tasdiqlangan o'quv dasturiga muvofiq kasbiy tayyorgarlikni ta'minlash majburiyatini ham oladi. Shuningdek, o'quvchilarga o'qish davrida qonunchilik asosida haq to'lanadi hamda ular ijtimoiy sug'urta tizimi bilan qamrab olinadi.

Germaniya tajribasining yana bir muhim jihati shundaki, ishlab chiqarish ta'limi sifati davlat organlari emas, balki ish beruvchilar uyushmalari va savdo-sanoat palatalari ishtirokida muntazam nazorat qilinadi. Bu esa kasbiy tayyorgarlikning mehnat bozori talablariga mosligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shveysariya tajribasi

Shveysariyada ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi fuqarolik-huquqiy shartnomaning alohida turi sifatida e'tirof etilgan bo'lib, u Shveysariya Majburiyatlar kodeksining (Swiss Code of Obligations) 344–346a-moddalari bilan tartibga solinadi. Shartnoma yozma shaklda tuziladi va u kuchga kirishi uchun Shveysariyaning kasbiy ta'lim bo'yicha vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanishi shart. Shartnomada kasb nomi, o'qish muddati, ish vaqti, ta'til, stipendiya (yoki ish haqi), sinov muddati hamda boshqa asosiy shartlar majburiy ravishda ko'rsatiladi.

Shveysariya tajribasining o'ziga xos jihati shundaki, ishlab chiqarish ta'limi sifati kasbiy ta'lim bo'yicha vakolatli davlat organi tomonidan muntazam monitoring qilinadi. Ta'lim dasturlarining mazmuni iqtisodiyot tarmoqlari vakillari ishtirokida muntazam yangilanib boradi. Bu esa kasbiy ta'limning mehnat bozori ehtiyojlariga tez moslashishini ta'minlaydi.

Avstriya tajribasi

Avstriyada ham dual kasbiy ta'lim tizimi iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ishlab chiqarish ta'limi korxonalarda olib boriladi, nazariy tayyorgarlik esa kasb-hunar maktablarida tashkil etiladi. O'quvchilar bilan tuziladigan shartnomalar davlat tomonidan belgilangan yagona talablar asosida rasmiylashtiriladi. Korxonalarning o'quvchi tayyorlash faoliyati iqtisodiyot palatalari hamda vakolatli davlat organlari tomonidan nazorat qilinadi. O'quv dasturlari ish beruvchilar, kasaba uyushmalari va davlat organlarining hamkorligida ishlab chiqiladi hamda muntazam ravishda yangilanadi.

O'zbekiston uchun ayrim xulosalar

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Germaniya, Shveysariya va Avstriya tajribasida ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining muvaffaqiyatli amal qilishi, eng avvalo, uchta omil bilan bog'liq. Birinchidan, ish beruvchilarning kasbiy

ta’lim jarayonidagi mas’uliyati aniq huquqiy normalar bilan mustahkamlangan. Ikkinchidan, ishlab chiqarish ta’limi sifati doimiy monitoring qilinadi va mustaqil institutlar tomonidan baholanadi. Uchinchidan, ta’lim dasturlari mehnat bozori ehtiyojlaridan kelib chiqib muntazam yangilanadi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda dual ta’limni rivojlantirish, ish beruvchilar ishtirokini kengaytirish hamda ishlab chiqarish ta’limining huquqiy asoslarini mustahkamlash borasida muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, mavjud huquqiy bazani samarali qo‘llash, monitoring tizimini rivojlantirish, korxonalarda ustozlik institutini metodik jihatdan qo‘llab-quvvatlash hamda ishlab chiqarish ta’limi natijalarini kompetensiyaga asoslangan mezonlar orqali baholash ushbu institut samaradorligini yanada oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Ishlab chiqarish ta’limi shartnomasini takomillashtirish yo‘nalishlari

Shu bois ishlab chiqarish ta’limi shartnomasini amalga oshirish jarayonida ish beruvchilarning mas’uliyatini yanada kuchaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Ishlab chiqarish ta’limi shartnomasining amaliy samaradorligini oshirish, avvalo, ta’lim tashkilotlari va ish beruvchilar o‘rtasidagi hamkorlikni yanada mustahkamlash bilan chambarchas bog‘liq. So‘nggi yillarda bu borada muhim islohotlar amalga oshirilayotgan bo‘lsa-da, ishlab chiqarish ta’limining sifati ko‘p jihatdan korxonaning ushbu jarayondagi ishtirokiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Shu sababli ishlab chiqarish ta’limini tashkil etishda barcha ishtirokchilarning mas’uliyatini oshirish, o‘zaro hamkorlikni yanada tizimlashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Birinchi navbatda, ishlab chiqarish ta’limi shartnomalarining namunaviy shaklini zamonaviy yondashuvlar asosida muntazam takomillashtirib borish lozim. Bugungi kunda amaldagi namunaviy hujjatlar ishlab chiqarish ta’limini tashkil etish uchun yetarli asos yaratmoqda. Biroq iqtisodiyotning rivojlanishi, yangi kasblarning paydo bo‘lishi hamda kompetensiyaga asoslangan ta’lim modelining keng joriy etilishi shartnoma mazmunini ham doimiy ravishda yangilab borishni talab qiladi. Xususan, shartnomada o‘quvchi egallashi lozim bo‘lgan kasbiy kompetensiyalar, amaliy mashg‘ulotlarning natijalari, ustozning vazifalari hamda baholash mezonlarini yanada aniqroq ifodalash ishlab chiqarish ta’limining sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, ishlab chiqarish ta’limi jarayonini raqamlashtirish masalasiga alohida e’tibor qaratish lozim. Bugungi kunda ko‘plab davlat xizmatlari va ta’lim jarayonlari elektron platformalar orqali amalga oshirilmoqda. Shu nuqtai nazardan ishlab chiqarish ta’limi shartnomalarini elektron shaklda rasmiylashtirish, ularning ijrosini onlayn monitoring qilish hamda o‘quvchilarning amaliy mashg‘ulotlari natijalarini elektron tizim orqali baholash istiqbolda muhim yo‘nalishlardan biri bo‘lishi mumkin. Bunday tizim nafaqat hujjat aylanishini soddalashtiradi, balki ishlab chiqarish ta’limi sifati bo‘yicha tahliliy ma’lumotlarni shakllantirish imkonini ham yaratadi.

Uchinchidan, ishlab chiqarish ta’limini tashkil etishda korxonalardagi ustozlar faoliyatini metodik jihatdan qo‘llab-quvvatlash maqsadga muvofiq. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, yuqori malakali mutaxassis har doim ham samarali pedagog bo‘lavermaydi. Shu sababli ishlab chiqarish ta’limiga mas’ul xodimlar uchun qisqa muddatli metodik seminarlar, o‘quv kurslari va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish ishlab chiqarish ta’limining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Natijada o‘quvchilarga kasbiy bilimlarni tizimli va izchil yetkazish imkoniyati kengayadi.

To‘rtinchidan, ishlab chiqarish ta’limi natijalarini baholashda yagona kompetensiyaviy yondashuvni qo‘llash maqsadga muvofiq. O‘quvchining ishlab chiqarish ta’limini muvaffaqiyatli tamomlaganligi faqat amaliyot davrini o‘taganligi bilan emas, balki egallagan kasbiy kompetensiyalari orqali baholanishi lozim. Bunda korxona mutaxassislari, ta’lim tashkiloti pedagoglari hamda zarur hollarda mustaqil ekspertlarning ishtiroki baholashning xolisligi va shaffofligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Beshinchidan, ishlab chiqarish ta’limi yakunlari bo‘yicha muntazam tahliliy ishlarni yo‘lga qo‘yish foydali bo‘ladi. Har bir o‘quv yili yakunida ta’lim tashkilotlari va hamkor korxonalar tomonidan ishlab chiqarish ta’limi natijalari muhokama qilinishi, o‘quvchilar va ustozlarning fikr-mulohazalari o‘rganilishi hamda keyingi o‘quv yilida ularni inobatga olgan holda ishlab chiqarish ta’limini tashkil etish mexanizmlari takomillashtirilishi maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv ishlab chiqarish ta’limining uzluksiz rivojlanishini ta’minlaydi.

Yana bir muhim jihat sifatida ishlab chiqarish ta’limini tashkil etishda ta’lim tashkilotlari va ish beruvchilar o‘rtasidagi ijtimoiy sheriklikni yanada rivojlantirishni ko‘rsatish mumkin. Ishlab chiqarish ta’limi faqat o‘quv jarayonining tarkibiy qismi emas, balki mehnat bozorining ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi muhim mexanizm hamdir. Shu bois ish beruvchilarning ta’lim dasturlarini ishlab chiqish, malaka talablarini belgilash hamda bitiruvchilarni ishga joylashtirish jarayonlaridagi ishtirokini yanada kengaytirish kasbiy ta’lim tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Ishlab chiqarish ta’limi shartnomasi kasbiy ta’lim tizimida nazariy bilimlar bilan amaliy ko‘nikmalar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlaydigan muhim huquqiy institut hisoblanadi. Mazkur shartnoma ta’lim oluvchi, ta’lim tashkiloti va ish beruvchi manfaatlarini o‘zaro uyg‘unlashtirish orqali malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasida ushbu institutni huquqiy tartibga solish bo‘yicha zarur normativ asoslar shakllantirilgan bo‘lib, so‘nggi

yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar ishlab chiqarish ta’limining sifatini yanada oshirish uchun qulay sharoit yaratmoqda.

Shu bilan birga, amaliyot tahlili ishlab chiqarish ta’limi shartnomasining huquqiy asoslarini tubdan qayta ko‘rib chiqish zaruriyatini emas, balki uni qo‘llash mexanizmlarini takomillashtirish muhimligini ko‘rsatadi. Xususan, shartnomalarni rasmiylashtirish amaliyotini yanada bir xillashtirish, baholash mezonlarini takomillashtirish, monitoring jarayonlarini raqamlashtirish hamda ta’lim tashkilotlari va ish beruvchilar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish ishlab chiqarish ta’limi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Muallifning fikricha, ishlab chiqarish ta’limi shartnomasini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishi yangi huquqiy normalarni ko‘paytirishdan ko‘ra mavjud huquqiy mexanizmlarning amaliy ijrosini kuchaytirish, zamonaviy boshqaruv va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bilan bog‘liq bo‘lishi lozim. Aynan shu yondashuv kasbiy ta’lim tizimining mehnat bozori ehtiyojlariga yanada moslashishiga, bitiruvchilarning bandligini oshirishga hamda ish beruvchilarning ta’lim jarayonidagi ishtirokini kengaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. – T.: Adolat, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Aholini ish bilan ta’minlash to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 20-oktabr, O‘RQ-642-son.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kasbiy ta’lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. 2025-yil 23-oktabr, PF–190-son.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kasbiy ta’limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta’lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. 2024-yil 16-oktabr, PF–158-son.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kasbiy ta’lim tizimida islohotlarni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 2025-yil 23-oktabr, PQ–316-son.
8. Vazirlar Mahkamasining “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi qarori. 2021-yil 29-martdagi, 163-son.
9. International Labour Organization. Quality Apprenticeships: A Guide for Policy Makers. Geneva: ILO, 2023.
10. International Labour Organization. Skills and Lifelong Learning. Geneva: ILO, 2022.
11. International Labour Organization. Global Employment Trends for Youth. Geneva: ILO, 2024.
12. UNESCO. Strategy for Technical and Vocational Education and Training (TVET). Paris: UNESCO.
13. UNESCO-UNEVOC. TVET Country Profiles. Bonn: UNESCO-UNEVOC.
14. CEDEFOP. Apprenticeship Review: Germany. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
15. CEDEFOP. Apprenticeship in Europe: A Comparative Review. Luxembourg, 2022.
16. European Commission. European Framework for Quality and Effective Apprenticeships. Brussels, 2018.
17. OECD. Skills Outlook 2023: Skills for a Resilient Future. Paris: OECD Publishing.
18. OECD. Education at a Glance 2024. Paris: OECD Publishing.
19. Billett S. Vocational Education: Purposes, Traditions and Prospects. Dordrecht: Springer, 2011.
20. Fuller A., Unwin L. Apprenticeship, Learning and Skills. Routledge, 2013.
21. Deissinger T. Apprenticeship Systems in Germany: Traditions and Modernisation. Journal of Vocational Education and Training.
22. Rauner F., Smith E. (eds.). Rediscovering Apprenticeship. Springer, 2010.
23. Euler D. Germany’s Dual Vocational Training System. Bertelsmann Stiftung, 2013.
24. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook. Geneva, 2024.